

Ярослав КНИШ

МОНЕТИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Досліджено срібні денарії XIV ст., на аверсі яких зображений хрест, реверсі – лев. Науковці приписували їх литовським князям – Скиргайлові Ольгердовичу, Федорові Любартовичу і Любартові Гедеміновичу. На підставі вивчення різних джерел встановлено, що їх карбували галицько-волинські володарі Юрій Львович, Лев Юрійович і Юрій-Болеслав Тройденович.

Ключові слова: денарій, емісія, емітент.

В історіографії домінує твердження, що Романовичі не карбували власних монет¹, хоча деякі дослідники допускали можливість їх емісії на зразок західно-європейських². Зроблено також спроби довести належність певних нумізматичних пам'яток Романовичам. У 80-х роках XIX ст. Карл Болсуновський висловив думку, що срібні денарії з написом кириличними літерами імені “Болеславъ” карбував останній галицько-волинський князь Болеслав-Юрій Тройденович (1323/4–1340)³. Сучасні дослідники не сумніваються, що вони належать польському князеві Болеславу Хороброму. Дискусія серед нумізматів триває щодо часу, місця і причини їх емісії⁴.

Упродовж останнього двадцятиріччя увагу науковців привертають срібні анепіградичні монети із зображенням лева та хреста. Перший екземпляр виявлений у складі Сосницького скарбу, знайденого на Чернігівщині 1911 р.⁵. Тоді дослідники не робили спроб його ідентифікувати⁶. У 1994 р. литовські нумізмати Є. Іванаускас і М. Балчюс висунули гіпотезу, що емітентом цієї монети був князь Скиргайло Ольгердович, який карбував її під час короткого князювання у Києві в 1396–1397 рр. Вони

¹ Див., напр.: *Крижанівський А.* Львівський монетний двір у XIV–XV століттях / А. Крижанівський. – Львів, 2007. – С. 43.

² *Крип'якевич І.* Галицько-Волинське князівство / І. Крип'якевич. – Львів, 1999. – С. 170.

³ *Bołsunowski K.* Solidy Bolesława z napisem słowiańskim / K. Bołsunowski. – Київ, 1887. – S. 17–42.

⁴ *Потин В.* Древняя Русь и европейские государства в X–XIII в. Историко-нумизматический очерк / В. Потин. – Ленинград, 1968. – С. 184–187; *Śwordłow M.* Jeszcze o ruskich denarach Bolesława Chrobrego / M. Śwordłow // Wiadomości numizmatyczne. – Warszawa, 1969. – R. 13, zesz. 3. – S. 175–181; *Kopicki W.* Dlaczego imię Bolesława zapisano w alfabecie cyrylicy? Jeszcze o tzw. Ruskich denarach Bolesława Chrobrego / W. Kopicki // Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність. – Львів, 2005. – С. 47–52.

⁵ *Саввов Р.* Ще раз про так звану монету Федора / Р. Саввов // Нумізматика і фалеристика. – Київ, 2010. – № 2. – С. 8. Хоча залишаються певні сумніви щодо належності всіх 1021 монети до цього скарбу, адже відомо, що після знахідки вони розійшлися серед збирачів. Згодом, завдяки зусиллям В. Шугаєвського були зібрані приблизно до 1925 р., але під час цього процесу до них могли потрапити й інші монети.

⁶ *Котляр Н.* Клад монет Володимира Ольгердовича / Н. Котляр // Нумізматика и эпиграфика. – Київ, 1970. – Т. 8. – С. 8.

Печатка Федора
Любартовича 1393 р.
Прорис О. Однороженка

вважали, що він використовував такі ж геральдичні символи – лева і хреста, що й наявні на цій нумізматичній пам'ятці⁷. Під час перебування на уряді намісника у Вільні в 1387–1392 рр. Скиргайло справді карбував монету із зображенням лева. Натомість твердження, що він використовував хрест, ґрунтувалося на помилковій інтерпретації приписаної йому печатки і спотвореного трактування М. Гумовським наявного на ній малюнка, який вважав, що там зображений чотириконечний рівнораменний хрест⁸. Білоруський нумізмат Ю. Барейша довів, що вона належала сподвижникові та швагрові Ягайла Ольгердовича – бояринові Войдилі й на ній зображені дві перехрещені риски з трикутниками на кінцях⁹. Проти визнання князя Скиргайла емітентом свідчить як короткотривалість (два-три роки) його правління в Києві, під час якого важко організувати карбування, так і топографія знахідок цих нумізматичних пам'яток, які походять, в основному, з південних і центральних районів Волинської обл.

У 2007 р. Ю. Барейша висунув гіпотезу, що ці монети карбував у 1385–1392 рр. князь Федір Любартович. Відзначимо, після смерті Любарта Гедиміновича в 1383 р.¹⁰ Цей його син у 1383–1386/7 рр. князував у Луцьку, 1386/7–1393 рр. – у Володимирі. Однією з підстав для такої ідентифікації емітента стала топографія нових знахідок. У 2006 р. на стику Львівської, Волинської і Рівненської обл. у різний час випадково знайшли шість таких монет. Нумізмат вважає, що печатки Федора Любартовича не збереглися, але, зважаючи на спадковість геральдичних символів, князь міг перейняти герб із левом від батька Любарта. Рівнораменний хрест від початку XV ст. відомий як територіальний герб Волині, тому на монетах символізував володіння цією територією¹¹.

Любарт Гедемінович справді мав печатку із зображенням лева¹², але не відомо про одночасне використання й рівнораменного хреста. Джерела свідчать, що князь користувався гербом Погоня¹³. О. Однороженко опублікував печатку Федора

⁷ *Ivanauskas E.* Lietuvos Didžiosis kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metu / *E. Ivanauskas, M. Balčius.* – Vilnius, 1994. – S. 49–50; *Douchis R.* Pocket Catalogue of Lithuanian Coins 1386–1938 / *R. Douchis, E. Ivanauskas.* – Kaunas, 2004. – S. 7–9. Зауважимо, що серед науковців існують різні думки, щодо датування князювання Скиргайла в Києві, але у більшості дослідників його тривалість становить 2-3 роки.

⁸ *Gumowski M.* Pieczęcie Książąt Litewskich / *M. Gumowski* // *Ateneum Wileńskie.* – Wilno, 1930. – R. 7, zes. 3–4. – Tabl. 3. – № 24. – S. 713.

⁹ *Барейша Ю.* Аб атрыбуцыі, сімваліцы і датаванні монет ВКЛ з ільвом і крыжам / *Ю. Барейша* // *Банкаўскі веснік (Мінск).* – 2007. – Чэрвень. – С. 59.

¹⁰ Рік смерті Любарта Гедиміновича дозволив уточнити покрайній запис на Псалтирі, в якому сказано, що переписування книги закінчено 4 серпня 1384 р. у першу річницю смерті князя. Детальніше див.: *Столярова Л.* Свод записей писцов, художников и переплетчиков древнерусских пергаментных кодексов XI–XIV вв. / *Л. Столярова.* – Москва, 2000. – С. 349.

¹¹ *Барейша Ю.* Аб атрыбуцыі... – С. 59–61.

¹² *Gumowski M.* Pieczęcie Książąt Litewskich ... – Tabl. 8. – Nr 51. – S. 705; *Однороженко О.* Руські королівські господарські та князівські печатки XIII–XVI ст. / *О. Однороженко* // *Monumenta Rutheniae Heraldica.* – Харків, 2009. – V. 2. – С. 51–52, 195.

¹³ *Gumowski M.* Pieczęcie Książąt Litewskich ... – S. 706; *Однороженко О.* Руські королівські господарські та князівські печатки XIII–XVI ст. ... – С. 52.

Любартовича з таким геральдичним символом¹⁴, натомість невідомо, щоб князь використовував інші герби, тому доволі сумнівно, що він карбував ці монети.

У 2009 р. луцькі дослідники В. Савицький і В. Чоп'юк висунули версію, що емітентами цих монет були Любарт, який карбував їх у 1350–1384 рр., і, можливо, його син Федір продовжив емісію в 1384–1386 рр. у Луцьку і 1386–1393 рр. – у Володимирі¹⁵. Гіпотеза знайшла прихильників¹⁶. Вивчено 17 нових монет із левом та хрестом, знайдених переважно в південних і центральних районах Волинської обл. Окрім топографічних аргументів, історики використовують печатку Любарта, на якій зображений лев, а також герб Галицько-Волинського князівства на грамоті Юрія Львовича, датованій 1313 р., яка нібито перебувала в Кенігсберзькому музеї, де наявний червоний чотирираменний хрест на прапорі, який тримає вершник¹⁷.

Згаданий герб – фальсифікат, який створив приблизно в 1885 р. герольдмейстер Е. Рейтерн або хтось із його оточення¹⁸. Король Юрій Львович помер 1308 р., тому грамоту в 1313 р. не міг видати. Дослідники не знають документів цього володаря. Відзначимо, що не названо імені гросмейстера Німецького ордена (тоді ним був Карл фон Трієр (1311–1324)), якому ця грамота адресувалася. Найімовірніше, герб створено на основі печатки короля Юрія Львовича, яку використовували його нащадки. Як уже зазначено, відомо, що князь Любарт послуговувався тільки одним геральдичним символом (лева) з двох наявних на монеті, тому сумнівно, щоби він був її емітентом. Теоретично, на його карбованих монетах мали би бути лев і Погоня.

На території, з якої походить більшість знайдених монет із левом та хрестом, відомий тільки один володар, котрий використовував обидва геральдичні символи. На зворотній стороні печатки короля Юрія Львовича, що збереглася в п'яти екземплярах у різному стані, зображений вершник із левом, що спинається на скелю, на щиті. При грамоті 1316 р., якою Лев і Андрій Юрійовичі пролонговували союз із Німецьким орденом, є дещо пошкоджена воскова печатка, на зворотній стороні якої зображений лев, що спинається на скелю. Серед дослідників домінує

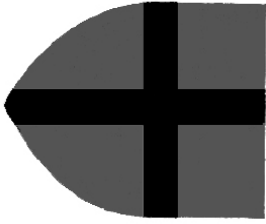
¹⁴ *Однороженко О.* Руські королівські господарські та князівські печатки XIII–XVI ст. ... – С. 10, 88, 242.

¹⁵ *Савицький В.* Монети Дмитрія-Любарта / В. Савицький, В. Чоп'юк // Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник. – Луцьк, 2009. – Вип. 5. – С. 155; *Савицький В.* Денарії Любарта-Дмитра (1340–1384) / В. Савицький // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2009. – Вип. 12. – С. 186; *Савицький В.* Грошова емісія на Волині в другій половині XIV ст. / В. Савицький, В. Чоп'юк // Літопис Волині. – Луцьк, 2010. – Ч. 7. – С. 21.

¹⁶ *Мицько І.* [Рец. на]: Терський С. Історія Луцька: у 3-х т. – Львів: В-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – Т. 1: Луцьк X–XIV ст. – 252 с. // Київська старовина. – Київ, 2010. – № 4. – С. 175; *Однороженко О.* Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада / О. Однороженко. – Київ, 2011. – С. 70; *Троневиц П.* Великий князь Дмитрій-Любарт і його сучасники / П. Троневиц. – Луцьк, 2011. – С. 53, 122.

¹⁷ *Савицький В.* Монети Дмитрія-Любарта... – С. 154; *Савицький В.* Денарії Любарта-Дмитра (1340–1384)... – С. 185.

¹⁸ Кольорова публікація цього герба наявна у виданні: *Памятники русской старины в западных губерниях.* – Санкт-Петербург, 1885. – Вип. 8 (на окремому нумерованому аркуші, розташованому після останньої сторінки вступної частини “От издателя”, в якій наявна римська пагінація, і першої основного тексту книги з нумерацією сторінок арабськими цифрами). Докладніше про цей герб див. нашу статтю: “Герб Володимиро-Галицького князівства із Кенігсберзького музею” (у друці).

Прапор Юрія Львовича

думка про її належність князеві Леву Даниловичу. Допускаючи можливість такої атрибуції, відзначимо її гіпотетичність. На нашу думку, печатка також могла належати Юрію Львовичу¹⁹. Опис і малюнок другого геральдичного символу – хреста – наявний у писемній пам’ятці середини XIV ст. під назвою “Книга знань про всі королівства, землі і володіння, які є у світі”, відомої в чотирьох списках. У ній знаходимо інформацію про державу Романовичів (на нашу думку, її можна датувати 1302–1306 рр.), де зокрема сказано, що галицько-волинський володар (на той час король Юрій Львович) “має зелений прапор з червоним хрестом”. Малюнок зберігся у двох списках (“S” і “R”) “Книги...”, які мають певні відмінності, – точніше він зображений у рукописі “S”²⁰.

Від початку XV ст. хрест відомий на литовських великокнязівських печатках як територіальний символ Волинської землі. Першим його почав використовувати Вітовт Кейстутович на великій (1404) і маєстатичній (1407) печатці²¹, а також його наступники – Свидригайло Ольгердович (1430)²² і Сигізмунд Кейстутович (1433)²³. Кольорові малюнки цього геральдичного символу відомі в західноєвропейських джерелах першої половини XV ст. У різних списках “Хроніки Констанцького собору” зображений золотий хрест на червоному полі або срібний хрест на чорному²⁴. У гербівнику “Codex Bergschammar” наявний срібний хрест на червоному полі²⁵, але під цим же геральдичним символом в “Armorial Gymnich (Lyncenich)” – підпис “Nowengrote”²⁶, що дало підстави С.-К. Кучинському засумніватися в такому визначенні²⁷. Проте на печатках королів Олександра Ягеллончика (1503), Сигізмунда Старого (1506) і Сигізмунда-Августа (1555)²⁸ – лапчастий хрест, напис під яким засвідчує його належність Волині, чим ліквідує недовіру до вказаної ідентифікації.

¹⁹ Див. прориси цих печаток: *Однороженко О.* Руські королівські господарські та князівські печатки XIII–XVI ст. ... – С. 190–192.

²⁰ El libro del conocimiento todos los reinos, tierror y senorios que son por el mundo / [ed. M. Espada] // Boletín de lo Sociedad Geografica de Madrid. – Madrid, 1877. – Т. 2. – С. 33; El Libro del conocimiento todos los reinos (The Book of Knowledge of All Kingdoms) / [ed. N. Marino]. – Tempe, 1999. – С. 14–15 (іл. № XIVa).

²¹ *Gumowski M.* Pieczęcie Książąt Litewskich ... – S. 720–721. – Tabl. 5. – Nr 34; Tabl. 6. – Nr 42.

²² *Czacki T.* O litewskich i polskich prawach o ich duchu źródlach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem / T. Czacki. – Warszawa, 1800. – Т. 1. – С. 73; *Gumowski M.* Pieczęcie Książąt Litewskich ... – S. 715–716.

²³ *Gumowski M.* Pieczęcie Książąt Litewskich ... – S. 724–725. – Tabl. 7. – Nr 48, 49.

²⁴ *Piekosiński F.* Goście polscy na soborze konstancyjskim / F. Piekosiński // Rozprawy i sprawozdania Krakowskiej Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-filozoficzny. – Kraków, 1899. – Т. 37. – С. 150; *Ejusdem.* Heraldika polska wieków średnich. – Kraków, 1899. – С. 394–395.

²⁵ *Heymowski A.* Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammar / A. Heymowski // Studia Źródłoznawcze. – Warszawa; Poznań, 1967. – Т. 12. – С. 81.

²⁶ *Ejusdem.* Herby polskie w brukselskim Armorial Gymnich, recte Lyncenich // Studia Źródłoznawcze. – Warszawa; Poznań, 1985. – Т. 29. – С. 115–116.

²⁷ *Kuczyński S.-K.* Polskie Herby Ziemskie: Geneza, treści, funkcje / S.-K. Kuczyński. Warszawa, 1993. – С. 47–56.

²⁸ Див. їх прориси: *Однороженко О.* Руські королівські господарські та князівські печатки XIII–XVI ст. ... – С. 205–207.

За правління короля Юрія Львовича (1301–1308) склалися сприятливі умови для карбування монет. У першому десятилітті XIV ст. Руське королівство перебувало на піку могутності – в державі спостерігається економічне піднесення. У “Житії митрополита Петра” сказано, що Волинська земля (так часто називали державу Романовичів) “тоді перебувала в честі і удачі..., всілякими достатками багата і славою”²⁹. Ці слова підтверджує Ян Длугош, що “в цей час, Русь насолоджувалася благами миру і великою заможністю”³⁰.

Після монголо-татарської навали остаточно занепав старовинний шлях “із варяг у греки”³¹. З останньої чверті XIII ст. швидко зростає значення трансконтинентальної торговельної дороги, яка, виходячи з глибин Азії, через міста Тану (Азов) або Кафу тягнулася до Львова й прямувала до Гданська, далі – морським шляхом (Балтійським і Північним морями) до Фландрії. Про цю дорогу інформує запис на портулані А. Дульцера, розміщений біля Львова: “До цього міста прибувають купці із прянощами, [які] пізніше вирушають через Готладське (Балтійське) море до Фландрії здебільшого в [місто] Брюгге”³². Хоча карта датована серпнем 1339 р., вона відображає ранішу ситуацію. Про це свідчить, зокрема, геральдичний знак на прапорі над Львовом. На нашу думку, він – спотворене зображення “зуба” князя Лева Юрійовича (1308–1323), відомого з його латиномовної печатки, призначеної, найімовірніше, для вжитку всередині держави³³. Тому на портулані А. Дульцера показано українські землі в першій чверті XIV ст. Відзначимо, що власне на цьому шляху в 1324 р. зазнав аварії корабель володимирських купців Бертрама Русина і Миколая із товарами, закупленими у Фландрії³⁴.

Наприкінці 80-х років XIII ст. Романовичі ще користувалися старокиївською грошовою системою. У 1288 р. володимирський князь Володимир Василькович “блюда великая сребяные и коубкы златые и сребряные сам пред своими очима поби и поляя оу гривны и мониста великая золотая бабы своя и матеры своя все поляя”³⁵. У заповіті він відзначив, що “село есмь коупил Березовичи оу Юрьевича оу Давыдовича в Ходорка, а дал на нем 50 гривен коунъ, а пят локот шарлатоу, же

²⁹ Седова Р. Святитель Петр Московский в литературе и искусстве Древней Руси / Р. Седова. – Москва, 1993. – С. 78.

³⁰ Długossii I. Annalez seu Cronicae incliti Regni Poloniae / I. Długossii. – Varsoviae, 1978. – Lib. 9. – P. 51.

³¹ Рыбина Е. Археологические очерки истории новгородской торговли X–XIV вв. / Е. Рыбина. – Москва, 1978. – С. 19–52.

³² Див. публікацію відповідного фрагмента портулана: Історія Львова: у 3 т. – Львів, 2006. – Т. 1 (кольорова вклейка між С. 56–57). Див. Реконструкцію прапора Лева Юрійовича: Львів: Комплексний атлас. – Київ, 2012. – С. 44.

³³ Книш Я. Sigillum Leonis / Я. Книш // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 264.

³⁴ Грушевський М. Лист Володимирської громади з 1324 р. Факсиміле листа / М. Грушевський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1906. – Т. 72. – С. 5–8.

³⁵ Староруські київські і галицько-волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і список Четвертинського (Погодінський) // Гарвардська бібліотека давнього українського письменства. Корпус текстів. – Гарвард, 1990. – Т. 8. – С. 366 (766); Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Москва, 1998. – Т. 2. – Стб. 914. Галицько-волинський літопис цитуємо за Хлебніковським списком, який, на нашу думку, точніше передає архетип Києво-Галицько-Волинського літописного зводу, ніж Іпатіївський. У дужках подаються поклики на третю, найпізнішу посторінкову пагінацію Хлебніковського кодексу, яка найкраще відчитується в цьому виданні. Подаються також поклики на Іпатіївський список, щоб полегшити читачам орієнтацію у літописному тексті.

брынѣ дощатыѣ”³⁶. Літописець, вихваляючи князя за подаровані речі до збудованої ним церкви Святого Юрія у Любомлі, згадує “молитвеник же коупил в протопиное и да на нем 8 гривен коун и да светому Георгію”³⁷ і “иконоу ж спися на золотѣ намѣстноюю светого Георгіа и гривною златую възложи нан съ женчюгом”³⁸. У 1289 р. князь Мстислав Данилович, наклавши за непокору на берестян ловче, зобов’язав їх сплачувати “4 гривны коун”³⁹.

У писемних джерелах денарії і гроші на території Галицько-Волинської держави вперше згадуються у двох грамотах володимирського князя Андрія Юрійовича, виданих 27 серпня 1320 р. для краківських і торунських купців. У них гарантовано “за кожний несправедливо відібраний або взятий денарій зобов’язуємося віддати два”⁴⁰ (“за один несправедливо присвоєний денарій, якщо це буде виявлено, ми віддамо два”)⁴¹. Також для краківських купців втричі знижувалося мито “у місті Володимирі, де раніше повинні були за яку-небудь тварину платити три гроші, тепер признаємо лише один грош”⁴². У ще одному документі, виданому 20 січня 1339 р. – магдебурзькому привілеї для м. Сянока, згадані як денарії, так і гроші. Зокрема вказано, що за “кари від вказаних осіб два денарії, згідно з правом, повинні віднести нам, а третій повинен бути призначений самому Барткові, його нащадкам і спадкоємцям”. Також, що “жителі та поселенці... після закінчення 15 років свободи повинні будуть сплачувати 16 грошів щорічного чиншу. А з городів, що лежать навкруги міста, третій денарій повинен бути сплачений цьому ж Барткові та його дітям”⁴³.

Як уже сказано, перша монета із левом та хрестом походить із Сосницького скарбу, знайденого в 1911 р., але її опис опубліковано тільки в 1970 р. (подано розміри – 11x12 мм і масу – 0,33 г)⁴⁴. Ю. Барейша в 2007 р. повідомив про знахідку за рік до того шести денаріїв, проте вказав тільки, що один із них важив 0,39 г⁴⁵. В. Савицький і В. Чоп’юк зібрали інформацію про 17 монет. Вони вказали діаметр 12 з них: в 11 він коливається в межах 13-15 мм і тільки 1 має 12 мм. Дослідники визначили масу 13 денаріїв: для 4 вона сягає 0,4-0,43 г, 5 – 0,3-0,33 г, в однієї нетипової монети (№ 16) – 0,23 г, у 3 – значні втрати. Встановлено пробу 13 денаріїв: 4 з яких мають понад 90 % срібла (921, 931 і 941), 2 – приблизно 80 % (798 і 820) і 7 – 62,5-70 % (628, 672, 680, 696, 705). Відзначено використання щонайменше 12 штемпелів, що вказує на тривалий час карбування монет⁴⁶. У літературі згадані 24 денарії, але розміри вказані тільки 13, маса – 15, проба – 13.

На нашу думку, ці денарії, крім короля Юрія Львовича, карбували і його наступники – князі Лев Юрійович (1308–1323) і Юрій-Болеслав Тройденович (1324–1340). Майбутні дослідження повинні встановити, які з цих монет випускав

³⁶ Староруські київські і галицько-волинські літописи ... – С. 378 (759); ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 904.

³⁷ Староруські київські і галицько-волинські літописи ... – С. 388 (779); ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 926.

³⁸ Староруські київські і галицько-волинські літописи ... – С. 388 (779); ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 927.

³⁹ Староруські київські і галицько-волинські літописи ... – С. 386 (774); ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 932.

⁴⁰ *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / О. Купчинський. – Львів, 2004. – С. 157–158.

⁴¹ Там само. – С. 161.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. – С. 190–191, 193.

⁴⁴ *Котляр Н.* Клад монет... – С. 100.

⁴⁵ *Барейша Ю.* Аб агрыбуцы... – С. 60.

⁴⁶ *Савицький В.* Грошова емісія... – С. 21–24.

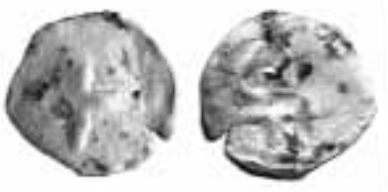

1		Володимир-Волинський р-н, срібло, діаметр близько 13 мм, вага 0,32 г, проба 672
2		Луцький р-н (на південь від Луцька), срібло, діаметр близько 12 мм, вага 0,3 г, проба 798
3		Луцький р-н (на південь від Луцька), срібло, діаметр близько 15 мм, вага 0,4 г, проба 677
4		Володимир-Волинський р-н, срібло, діаметр близько 13 мм, вага 0,33 г, проба 931
5		Луцький р-н (на південь від Луцька), срібло, діаметр близько 13 мм, вага 0,3 г, проба 705

Проби монет відбиралися спектрографом "Спектр-3" Управління
НБУ у Волинській області з проникненням 25 мк

*Срібні денарії Юрія Львовича, Лева Юрійовича і Юрія-Болеслава Тройденовича.
Висловлюю вдячність дослідникам В. Савицькому і В. Чоп'юку
за дозвіл перепублікувати фотографії монет*

6		Луцький район (на південний захід від Луцька), срібло, діаметр близько 12-13 мм, вага 0,35 г, проба 859
7		Південь Волинської області, срібло
8		Володимир-Волинський р-н, срібло
9		Південь Волинської області, срібло, діаметр близько 13 мм
10		Луцький р-н (на південь від Луцька), срібло, діаметр близько 15 мм, вага 0,3 г, проба 912
11		Луцький р-н (на північ від Луцька)

*Срібні денарії Юрія Львовича, Лева Юрійовича і Юрія-Болеслава Тройденовича.
Висловлюю вдячність дослідникам В. Савицькому і В. Чоп'юку
за дозвіл переопублікувати фотографії монет*

12		Любомльський р-н, срібло, діаметр близько 14 мм, вага 0,43 г, проба 941
13		Луцький р-н (на південь від Луцька), срібло, діаметр близько 13-14 мм, вага 0,33 г, проба 820
14		Воладимир-Волинський р-н, срібло, вага 0,24 г, проба 931
15		Луцький р-н (на північ від Луцька), срібло, діаметр близько 13 мм, вага 0,25 г, проба 680
16		Млинівський р-н (Рівненська обл.), срібло, вага 0,23 г, проба 696
17		Луцький р-н (на південь від Луцька), срібло, діаметр близько 14 мм, вага 0,42 г, проба 628

*Срібні денарії Юрія Львовича, Лева Юрійовича і Юрія-Болеслава Тройденевича.
Висловлюю вдячність дослідникам В. Савицькому і В. Чоп'юку
за дозвіл переопублікувати фотографії монет*

кожен із них. Можливо, найважчі денарії, маса яких коливається в межах 0,32 і 0,43 г (їх відомо 5), карбував король Юрій Львович.

Писемне свідчення про присутність описаних денаріїв у грошовому обігу знаходимо в магдебурзькому привілеї, наданому польським королем Казимиром III 17 червня 1356 р. Львову. У ньому читаємо, “щоб з кожного лану платили чини, рахуючи 24 руськими грошима”⁴⁷. Дослідники, виходячи здебільшого від цієї звістки, вважають, що в ній вказано на руські напівгроші, які карбував у Львові вищеназваний Пяст⁴⁸. Серед науковців немає однастайності щодо початку їх емісії. Ф. Пекосінський датував її між 1340 та 1346 рр.⁴⁹, І. Ступницький – приблизно 1350 р.⁵⁰, М. Котляр – 1351–1354 рр.⁵¹, А. Крижанівський – 1353–1355 рр.⁵². Натомість Р. Керсновський вважав малоправдоподібним раніший випуск монет у Львові, ніж Кракові, тому твердив про їх одночасну емісію в 1367 р.⁵³. Б. Пашкевич вважав, що карбування руських напівгрошів розпочалося незадовго до 1368 р.⁵⁴. Зауважено також, що названі в магдебурзькому привілеї гроші, мабуть, означали розрахункову одиницю, а не реальну монету, тому могли відповідати певній кількості денаріїв або брактеатів⁵⁵. Відзначимо, що в 1368 р. чинш від лану сплачували вже “12 празькими грошима”⁵⁶, напевно тому, що руські монети вийшли з грошового обігу.

Датування емісії руських напівгрошів у межах 1349–1356 рр. зустрічається із серйозними труднощами. Тоді тривали війни сусідніх держав за спадщину Романовичів, під час яких литовці двічі, в 1351 і 1353 рр., здобули і зруйнували Львів⁵⁷. Тільки у відносно спокійному 1356 р. Казимир III спромігся підтвердити місту магдебурзький привілей. Тому малоймовірно, щоб у перші сім років панування над Галицькою Руссю польський король почав карбувати руські напівгроші в її столиці. Мабуть, початок їх емісії потрібно датувати приблизно 1367 р.

Цікавою нумізматичною пам’яткою залишається срібний анепіграфічний денарій, знайдений у травні 1915 р. поблизу с. Дроздово Рузького уезду (тепер Московська обл.) у складі скарбу із 243 монет, із них – 240 російських і тільки 3 – невідомого походження. На думку дослідника С. Чижова, він був закопаний між 1410 і 1420 рр. – приблизно в 1415 р.⁵⁸. На аверсі однієї з неідентифікованих

⁴⁷ Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / [упоряд М. Капраль]. – Львів, 1998. – С. 28.

⁴⁸ *Stupnicki J.* O monetach halicko-ruskich / J. Stupnicki. – Lwów, 1865. – S. 44; *Котляр М.* Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст. / М. Котляр. – Київ, 1968. – С. 53; *Крижанівський А.* Львівський монетний двір... – С. 45.

⁴⁹ *Piekosiński F.* O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku / F. Piekosiński. – Kraków, 1878. – S. 142.

⁵⁰ *Stupnicki J.* O monetach halicko-ruskich ... – S. 31.

⁵¹ *Котляр М.* Галицька Русь... – С. 53.

⁵² *Крижанівський А.* Львівський монетний двір... – С. 55.

⁵³ *Kiersznowski P.* Pradzieje grosza / P. Kiersznowski. – Warszawa, 1975. – S. 232, 235, 238.

⁵⁴ *Paszkievicz B.* Grosz ruski / B. Paszkievicz // Грошовий обіг... – С. 108.

⁵⁵ *Suchodolski S.* Rugia czy Russia? O legendach i chronologii półgroszów ruskich Kazimierza Wielkiego / S. Suchodolski // Грошовий обіг... – С. 90.

⁵⁶ Привілеї... – С. 34.

⁵⁷ *Rocznik miechowski // Monumenta Poloniae historica.* – Lwów, 1872. – Т. 2. – S. 885. Видавець також подав у примітці цитату із Львівського річника, в якій йдеться про здобуття в 1351 р. литовцями Львова.

⁵⁸ *Чижев С.* Дроздовский клад русских денег времени вел. кн. Василия Дмитриевича московского / С. Чижев. – Петербург, 1922. – С. 1, 5.

монет, яка важила 0,47 г, зображений геральдичний лев, на реверсі – літера “Ю”. Другий її екземпляр зберігається у Геттінгенській публічній бібліотеці, тільки графема “Ю” на ньому лежить на боці. С. Чижов висловив думку, що монета належала останньому смоленському князеві Юрію Святославовичу⁵⁹. Мабуть, підставою для такої гіпотези послужила не тільки літера “Ю” як перша буква імені Юрій й геральдичний лев на печатці князя⁶⁰.

*Срібний денарій
із Дроздовського скарбу*

Наприкінці XIV ст. посилювався натиск Литви на Смоленське князівство. У 1386 р. великий смоленський князь Святослав Іванович спробував відвоювати м. Мстиславль, раніше захоплене сусідами. Після 11-денної облоги надійшло литовське військо, яке розбило смоленські полки. Юрій Святославович потрапив до полону, але незабаром литовський князь Скиргайл Ольгердович призначив його “на княженні на Смоленскомъ”⁶¹. У роки його першого князювання (1386–1395) Смоленщину кілька разів спустошували епідемії⁶², зокрема в 1387 р. “въ Смоленське моръ бысть, и около города по волости, толко выидоша из города 5 чловѣкъ, и город затвориша”⁶³. Під час другого (1401–1404) литовський князь Вітовт Кейстутович здійснив проти нього чотири походи, аж поки не витіснив зі Смоленська. Упродовж двох князювань Юрія Святославича Смоленщина сильно постраждала від епідемії і воєнних дій, тому малоімовірно, щоб за таких несприятливих умов вдалося організувати карбування власної монети. Припускаємо, що емітентом цих денаріїв був хтось із двох галицько-волинських володарів, які носили ім’я Юрій, найімовірніше – Юрій-Болеслав Тройденович.

Мабуть, на зразок цих денаріїв польський король Казимир III у 1367 р. розпочав карбувати у Львові срібні напівгроші, на аверсі яких бачимо літеру “К”, оточену латинимовним написом: “Regis: Polonie: K”, на реверсі – геральдичного лева, навколо якого читаємо: “Do: i: Ruczie: K”⁶⁴. Графема “К” на аверсі монети означає першу букву латинимовної версії імені Казимира – “Kasimirus”. Відзначимо, що на краківському гроші, який у цей час карбував вищеназваний П’яст, на аверсі зображено корону, реверсі – орла, на аверсі краківського квартника бачимо короля на троні, реверсі – орла. Наступник Казимира III у

*Срібний напівгрош карбований
польським королем Казимиром III
у Львові*

⁵⁹ Ильин А. Классификация русских удельных монет // А. Ильин. – Ленинград, 1940. – Вып. 1. – С. 22.

⁶⁰ Однороженко О. Руські королівські господарські та князівські печатки XIII–XVI ст. ... – С. 151.

⁶¹ Новгородская четвертая летопись // ПСРЛ. – Москва, 2000. – Т. 4. – Ч. 1. – С. 344.

⁶² Маковский Д. Смоленское княжество / Д. Маковский. – Смоленск, 1948. – С. 187–188.

⁶³ ПСРЛ. – Т. 4. – Ч. 1. – С. 348.

⁶⁴ Крижанівський А. Львівський монетний двор... – С. 51–52.

Таманський брактеон

Галичині – Владислав Опольський також на аверсі своєї монети наказав зобразити літеру “W” (“Wladislaus”), реверсі – геральдичного лева.

Загадковою монетою залишається пошкоджений бронзовий брактеат, знайдений на Таманському півострові й надісланий О. Орешнікову (1855–1933), згодом він надійшов до колекції С. Чижова, а далі – в Історичний музей (Москва), де перебуває й сьогодні. О. Орешніков вважав брактеат срібним⁶⁵, проте на початку 60-х років ХХ ст. Н. Енговатов встановив, що він бронзовий⁶⁶. Мабуть, його поверхня була тільки посріблена, тому згодом сріблизна обсіпалася. У центрі монети – “знак Рюриковичів” у вигляді двозуба, оточений кириличним написом, що зберігся частково.

Перший публікатор брактеата О. Орешніков датував його другою половиною ХІ ст., вважаючи належним одному з нащадків князя Святослава Ярославовича Чернігівського († 1076 р.). Підставами для такої ідентифікації стали як вислів “Господи помози”, який дослідник зміг прочитати на монеті, що, на його думку, використовувався на руських печатках у другій половині ХІ ст., так і родовий знак на печатці внука Святослава Ярославовича Всеволода Ольговича († 1146)⁶⁷. За кілька десятиліть науковець Н. Енговатов на основі власної реконструкції запропонував так читати напис на брактеаті: “... помози ми, гсди Кирилу”, і вважав, що він належав князеві Всеволоду Ольговичу⁶⁸. Натомість, А. Молчанов атрибутував монету тмутараканському князеві Мстиславу Володимировичу († 1036) на основі його родового знака і палеографії легенди⁶⁹.

О. Орешніков і Н. Енговатов будували свої гіпотези переважно на основі печатки (№ 289), на одній стороні якої зображений св. Кирило, а на другій – “знак Рюриковичів” у вигляді двозуба прямокутних обрисів: лівий зуб завершується хрестом, а правий відігнутий праворуч⁷⁰. М. Лихачов запропонував атрибутувати її князеві Всеволоду Ольговичу, який мав, як вважав дослідник, хресте ім’я Кирило⁷¹. Проте А. Молчанов стверджував, що новгородський посадник Якун (1167–1170) мав хресте ім’я Кирило, а описаний княжий знак належав Романові Мстиславовичу, який князував у Новгороді в 1168–1170 рр.⁷² Таку ідентифікацію описаної печатки вважаємо переконливою, тому монета не могла належати нащадкам Святослава

⁶⁵ Орешников А. Денежные знаки домонгольской Руси / А. Орешников // Труды Государственного исторического музея. – Москва, 1936. – Вып. 6. – С. 85.

⁶⁶ Энговатов Н. Таманский брактеат Всеволода (Кирилла) Ольговича / Н. Энговатов // Нумизматика и сфрагистика. – Київ, 1963. – Вып. 1. – С. 103.

⁶⁷ Орешников А. Денежные знаки... – С. 85.

⁶⁸ Энговатов Н. Таманский брактеат... – С. 103–108.

⁶⁹ Молчанов А. Еще раз о Таманском бронзовом “брактеате” / А. Молчанов // Советская археология. – Москва, 1982. – № 3. – С. 224.

⁷⁰ Янин В. Актовые печати Древней Руси X–XV вв. / В. Янин. – Москва, 1970. – Т. 1. – С. 217.

⁷¹ Лихачев Н. Материалы для истории византийской и русской сфрагистики / Н. Лихачев // Известия АН СССР. – Москва, 1930. – Т. 2. – С. 205.

⁷² Молчанов А. Об атрибуции лично-родовых знаков князей Рюриковичей X–XIII вв. / А. Молчанов // Вспомогательные исторические дисциплины. – Ленинград, 1985. – Т. 14. – С. 79.

Ярославиновича, як і Всеволоду Ольговичу. Вперше брактеати розпочали карбувати в Німеччині приблизно в 1130 р.⁷³, отже, їх не міг випускати і Мстислав Володимирович. На нашу думку, геральдичний знак на монеті тотожний наявному на латиномовній печатці з написом “*Sigillum Leonis*”, яка належала князеві Леву Юрієвичу (1308–1323), тому саме він карбував такі брактеати⁷⁴. Знахідка іншого екземпляра монети, на якій можна було би впевнено відчитати напис, підтвердить або заперечить цю гіпотезу.

*Печатка
Лева Юрійовича*

Налагодження карбування власної монети було значним досягненням Юрія Львовича, яке стимулювало пошавлення економічного розвитку Галицько-Волинської держави і сприяло зростанню її авторитету на міжнародній арені. Срібні денарії випускали за зразками сусідніх європейських країн, тому західно-європейські впливи в Руському королівстві в часи останніх Романовичів були значно більшими, ніж вважалося дотепер.

Ярослав Кныш. Монеты Галицко-Волынского государства

Исследовано серебрянные денарии XIV века, на аверсе которых изображен крест, на реверсе – лев. Ученые приписывали их литовским князьям Скиргайлу Ольгердовичу, Федору Любартовичу и Любарту Гедиминовичу. На основании изучения источников установлено, что их чеканили галицко-волыньские правители – Юрий Львович, Лев Юрьевич и Юрий-Болеслав Тройденевич.

Ключевые слова: денарий, эмиссия, эмитент.

Jaroslav Knysh. Coins of Galicia-Volhynia state

In the last two decades the reseachers attention was focused on the silver denarii with the cross on the obverse and lion on the reverse. The scholars attributed them to the Lithuanian princes Skirgaila Olgierdowic, Fedor Liubartowic and Liubartasf Gedeminowic. By studying different source, it is established that denarii were coined by the rules of Halych and Volhynia, Yurii L'vovych, Lev Yuriyovych and Yuri-Boleslaw Trojdenowicz.

Key words: denarius, emission, issuer.

⁷³ Зварич В. Нумизматический словарь / В. Зварич. – Львов, 1979. – С. 28.

⁷⁴ Кныш Я. “*Sigillum Leonis*”... – С. 266.